

Автор Милка Политова – съдия,
Софийски районен съд, Брачно отделение

Детето в гражданското съдопроизводство

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СЕМЕЙНИЯ КОДЕКС, ЗАКОНА ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО И ЗАКОНА ЗА ЗАЩИТА СРЕЩУ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

Участие и процесуално качество, специални гаранции, характер на производствата, проблеми в съдебната практика и необходими мерки

Съгласно чл.3, ал.1 от Конвенцията за правата на детето (приета от ОС на ООН през 1989 г., ратифицирана с решение на Великото народно събрание през 1991 г.) „Висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи”.

Според Декларацията за правата на детето “човечеството дължи на децата най-доброто, което има”.

Българското законодателство е хармонизирано с тези принципи и цели. Специалната закрила на децата е декларирана в чл.14 и чл.47 от Конституцията ни и е залегнала в разпоредбите на Гражданскопроцесуалния кодекс

(ГПК), Семейния кодекс (СК), Закона за закрила на детето (ЗЗДт), Закона за защита срещу домашното насилие (ЗЗДН) и други. Ще разгледаме най-често прилаганите норми от специални закони в гражданското съдопроизводство, свързани с правата и интересите на децата.

Производствата за издръжки, родителски права, настаняване на деца извън семейството, защита срещу домашно насилие, действия на разпореждане с имуществата на деца и други, се отличават със

засилена защита,

която се изразява в няколко аспекта, съвкупно или поотделно: благоприятна местна подсъдност на делата, разглеждане по реда на бързото производство, освобождаване от държавни такси, предварително изпълнение на решенията (БГПП, проф. д-р Ж. Сталева). Защитата на децата е допълнително осигурена чрез нормата на чл.15, ал.6 от ЗЗДт, която предвижда участие на представител на Дирекция за „Социално подпомагане” (ДСП)

в делата чрез социално проучване и становище. ДСП не е страна в съдебните спорове за издръжки на деца, разводи на семейства с деца, родителски права, нито представител на детето по смисъла на ГПК. Упълномощените от нея лица не са свидетели, нито експерти. Социалните доклади нямат характер на писмени доказателства за установяване на факти и обстоятелства. ДСП участва в съдопроизводства заради грижата на гържавата да се защити най-добрия интерес на децата. Целта е съдът да бъде подпомогнат с обстойна обективна информация, която той не може да събере извън доказателствата предоставени от страните (писмени и гласни, събрани по всички правила на гражданския процес), както и да изгради вътрешното си убеждение на базата на закона, доказателствата, но и конкретните интереси на всяко дете.

Разводи на семейства с деца, самостоятелни производства за родителски права

В делата за разводи на семейства с деца, които приключват със споразумение и по взаимно съгласие с правно основание чл.99, и чл.100 СК - глава 26 от ГПК, едното от трите изисквания на закона за утвърждаване на споразумението е то да бъде в интерес на децата (чл.101, ал.1 СК, чл.330, ал.3 ГПК). В производства за разводи поради дълбоко и непоправимо разстройство на брачната връзка (особено исково производство) съдът задължително разглежда и с тях се съединяват исквете за упражняване на родителските права, личните отношения и издръжката на децата (чл.322, ал.2 ГПК). Предвидено е при направено искане произнасяне по привременни мерки в кратък срок, както и служебно произнасяне на съда по въпросите, свързани с децата. Предоставяне упражняването на родителски права се осъществява след преценка на всички факти с оглед интересите на децата (чл.106, ал.1 и 2 СК). При определяне ползването на семейното жилище съдът взема предвид редица обстоятелства, като първото от тях отново са интересите на децата (чл.107 СК).

В тези иски и в самостоятелните производства за родителски права (спорни съдебни администрации с правно основание чл.71, ал.2, чл.72, чл.106, ал.5 от СК) детето не е страна. Страни са родителите, но правата и интересите на децата са пряко засегнати. Малолетните и непълнолетните не са свидетели в тези дела и чрез тях не може да се установяват обстоятелства. Те се изслушват (ако са навършили 10 години или по ниска възраст – по преценка на съда) в подходяща обстановка в присъствие на представител на социалната служба и в отсъствие на родителите и техните пълномощници. Към всяко дете се подхожда деликатно, водят се разговори с теми от всекидневие то му, в които то лесно се включва. Веднъж въведено в такъв диалог, детето само дава да се разбере при кого от двамата родители би се чувствало по-спокойно и по-защитено. Става ясно и дали децата са манипулирани.

Когато родителите спорят за права, но отношенията между тях не са обострени и личи съобразяване с приоритетите на децата, децата са уверени и имат

самочувствие. Обратно, в усложнените спорове при силно негативни отношения между родителите децата са въввлечени в конфликта. Понякога липсва разбиране и дори чуваемост от родителите за положението, в което се намира детето и в което те са го поставили. Всеки от тях счита, че той е с по-добър родителски капацитет. Тези отношения не рядко продължават и след постановяване на съдебните актове – не се изпълняват определените от съдилищата мерки, не се правят взаимни компромиси и се предявяват редица иски, без да има действителна промяна на обстоятелствата. Тези ситуации травмират децата. В съдебната практика има грастични случаи на представяне на приемателно-предавателни протоколи за деца.

Детето не е вещ

(Сб. СК – Съд. практика, Младенов, Братанова). То трябва да знае къде е домът му и да има възможност спокойно да контактува и с родителя, с когото не живее, както и да не се прекъсва връзката му с него, освен при поведение, което създава опасност за детето. Има и случаи на т.н. синдром на родителско отчуждаване, когато единият родител напълно отчуждава детето от другия.

Съдебната практика по тежките спорове за родителски права, особено в посочените случаи, налага извода за необходимост от усъвършенстване на нормативната уредба. В производства се откриват проблемите, но не винаги е достатъчно напътването на страните към усилия за взаимни компромиси.

Би било добре съдът да може служебно да назначи специалист, например психолог, за временен попечител на детето до приключване на съдебния процес, за да се подпомогнат и насочат родителите му, за терапия на детето и гарантиране интересите му.

Правната фигура на такъв експерт се различава от тази на вещното лице по смисъла на глава 14, раздел V ГПК, както и от правната фигура на особения представител (предвидена в чл.29, ал.4 ГПК) в случаите на противоречие между интересите на представляван и представител, тъй като споровете за родителски права са между родителите и в тях те не представляват децата си.

Настаняване на деца извън семейството

По този ред деца се настаняват при роднини, приемни семейства и институции, като мярка за закрила в посочената поредност при наличие на едно или повече от обстоя-

телствата, изброени в чл.25 от ЗЗДт – чийто родители са починали, неизвестни или лишени от родителски права, които трайно не полагат грижи за децата или се намират в трайна невъзможност да ги отглеждат или когато децата са жертви на насилие в семейството и съществува риск от увреждането им.

Тези съдебни производства се реализират след като децата са временно настанени по административен ред чрез спешна мярка за закрила. В делата с правно основание чл.26 и сл. от ЗЗДт (настаняване) исковете могат да бъдат предявени от Директора на ДСП, от прокурор или родител, а в делата с правно основание чл.30 (прекратяване на настаняване) и чл.30а (промени в мерките за закрила) от ЗЗДт – и от съответното приемно семейство или родственика, при когото са настанени.

Обичайният случай е инициатори на тези дела да са съответните ДСП. От процесуална гледна точка тази институция е страна, легитимирана да предяви иск досежно чуждо право. По смисъла на гражданското процесуално право е процесуален субституент – трето лице, което е ищец заедно с или вместо лицето, носител на правото (БГПП, проф. г-р Ж. Сталев).

Посочените производства не са охранителни защото не са безспорни. При възникналата нужда от постановяване на мярка за закрила на детето се засяга обсега на родителските права. Следователно родителите са ответници в процеса и могат да оспорят претенцията. Касае се за спорно производство, при което се постановяват мерки, които впоследствие при промяна на обстоятелствата могат да бъдат променени чрез нов иск – т.е. за спорна съдебна администрация по смисъла на гражданското процесуално право (БГПП, проф. г-р Ж. Сталев), чрез която законодателят е дал възможност да се осигурят мерки за закрила на децата в посочените от закона случаи. Обстоятелството, че производството е двустранно и спорно, че има задължения за спазване на поредността на мерките, предполага задължително призоваване на родителите и родствениците. Фактът, че те често са дезинтересирани или трудно откриваеми, пречи да се осигури голямата бързина на процедурата, предвидена в ЗЗДт. Но тази бързина не е абсолютно необходима, тъй като по административен ред спрямо децата вече са предприети спешни временни мерки за закрила. По важно е съдебното производство да бъде обстойно проведено, а съдебният акт да гарантира най добрия интерес на детето.

Издръжки

Най-често исковете производства за присъждане на издръжка и за нейното изменение, засягат малолетни и непълнолетни. В тях детето е страна – ищец (носител на правото), от чието име се предявява иска. Молбите на малолетни се депозират чрез законен представител (родител, настойник), а на непълнолетни – лично и със съгласието на родител, попечител (чл.28, ал.2 и ал.4 ГПК) в района на съда по постоянен адрес на ответника или в района на съда по постоянен адрес на ищеца (чл.105 и чл.112 ГПК). Посочената на второ място специална местна подсъдност се е установила като

обичайна в съдебната практика, тъй като е благоприятна за търсещите издръжка. Родителят, комуто по съдебен ред са възложени родителските права, следва да представлява детето, но ако срещу него е предявен иск за издръжка, то може да бъде представлявано от другия родител, без да е нужно да му бъде назначаван особен представител по смисъла на чл.29, ал.4 ГПК (БГПП, проф. г-р Ж. Сталев). Фактическото положение на детето е с приоритет и то не може да остане без издръжка. По важно е при кого от родителите живее и кой се грижи за него (Сб. СК – Съд. практика, Младенов, Братанова). По смисъла на чл.89 от СК издръжката е ежемесечна и не може да бъде прекъсвана, нито да зависи от временна промяна на обстоятелствата. Поради това ще бъде недопустимо искането на родителя, който не упражнява родителските права, да не заплаща издръжката на детето, за която е осъден, за месеца (за по-кратък или по-дълъг период) през годината, когато то пребивава при него по силата на определен режим на лични контакти. Нормата на чл.89 от СК допълнително гарантира стабилитета на правото на издръжка.

Малолетното дете притежава процесуална правоспособност (чл.27 ГПК), но не и процесуална дееспособност лично да извършва процесуални действия или срещу него да се осъществяват такива (чл.28, ал.4 ГПК). Представителните функции на законния му представител (родител, настойник) са гадени от закона. Родителят не е законен представител на непълнолетния, тъй като последният притежава процесуална правоспособност и ограничена процесуална дееспособност. Той само дава съгласие за процесуалните му действия

- чл.28, ал.2 ГПК (БГПП, проф. г-р Ж. Сталев). Процесуалното качество на детето в производствата за издръжка гарантира защита на неговите права: то е страна по тези дела; уредено е представителството му; предвидена е благоприятна местна подсъдност и възможност за разглеждане на делото по реда на бързото производство – глава 25 ГПК вр. чл.79, ал.2 СК (нов текст от 01.03.2008 г.), чл.310 и сл. ГПК; търсещият издръжка е освободен от гържавна такса – чл.83, ал.1, т. 2 ГПК; допуска се предварително изпълнение на решението. В тези дела обикновено децата не се изслушват, тъй като ответници са родителите, които не упражняват родителските права, а имат право на режим на лични контакти. С цел гарантиране развитието на добрите им взаимоотношения, от които децата се нуждаят, съхраняване на родителския авторитет и стимулиране на родителската отговорност, не е подходящо изслушването на малолетните и непълнолетните, когато е свързано с дължимите им издръжки. Интересите на децата са добре защитени, тъй като издръжката се присъжда на първо място с оглед нуждите им и на второ – според възможностите на двамата родители.

Нормативните граници за определяне издръжки на непълнолетни понастоящем са твърде ниски, неактуални и рядко се вземат предвид от съдилищата. Следва да бъдат отменени, тъй като в практиката се е установило присъждане на по висок размер на издръжки, особено в случаите на високи доходи на родителите.

Производство по действия на разпореждане с имущества на деца

Съгласно нормата на чл.73, ал.2 от СК отчуждаване на недвижими и движими вещи и изобщо действия на разпореждане с имущества на деца се допуска с разрешение на районния съд по местоживеенето им само при нужда или очевидна тяхна полза. В охранително, безспорно производство съдът дава разрешения или откази за теглене на суми от влогове на деца, най често в малък размер, и за сделки с недвижими имоти, с МПС и други вещни права.

Няма механизъм да бъде осъществена обратна връзка гали тези средства са били действително използвани по предназначение съгласно разрешението на съда или не. Например – гали със средствата от продажбата на имот на детето не е закупен на името на трето лице, т.е. разрешението на съда под условие звучи като пожелание и несериозно. Тази норма в СК е предвидена отдавна при различни от сегашните обществени условия, когато не са съществували ДСП с отделите си за закрила на детето. Именно те биха могли да дават разрешения за теглене на суми от влогове на деца до определен годишен размер като водят поименни регистри. При сделки с имущества на деца разрешенията може да се дават от съда, но при задължение за предоставяне на обратна информация в съответната ДСП за точното изпълнение на съдебния акт.

Ограничаване и лишаване от родителски права

Тези дела се образуват по искане на единия от родителите, а в случаите на чл.75 СК (лишаване от родителски права), и по почин на съда или по искане на прокурор. В тях ответник е другият родител, съответно - родителите. Производството е спорна съдебна администрация. Обичайните случаи в съдебната практика са, когато страни по тези дела са двамата родители – единият е ищец, а другият – ответник. Представител на прокуратурата участва във всички случаи, вкл. и в производствата за ограничаване на родителски права по чл.74 СК, и това не трябва да се променя, тъй като това участие свидетелства за обществен интерес и приоритетната закрила на децата. Основанията за предявяване на този вид искове са изчерпателно посочени в закона. Тези производства могат да бъдат образувани и по инициатива на съответната ДСП (чл.21, т. 14 от ЗЗДт).

Производство по Закона за защита срещу домашното насилие

По този закон децата се ползват с особена защита. Чрез нормите му се цели да се даде бърза и ефективна защита, евентуално предотвратяване на по сериозни последици или престъпления, отделяне на детето от насилника. Това става не само посредством експресната процедура по издаване на заповед за незабавна защита (чл.18, ал.1 ЗЗДН), но и чрез незабавно временно определяне на местоживеенето на детето при родителя, който не е извършил насилие или е пострадал (чл.5, ал.1, т. 4 ЗЗДН), а също и чрез уведомяване директора на съответната ДСП при необходимост от мярка за закрила по силата на ЗЗДт (чл.18, ал.3 ЗЗДН). В производствата по ЗЗДН детето не е страна. Широк е кръгът на лицата с право на иск по този закон относно неговото право: родител, но не като законен представител на малолетен или с негово съгласие -за непълнолетен, а от свое име; баба/гядо; брат/сестра; определен кръг от родственици; директора на съответната ДСП. Следва да се предвиди такава възможност и за прокурор, както и участието му в тези производства.

Характерът на описаните производства е различен, както и процесуалното качество на детето в тях. Правната регламентация на посочените в изложението отношения е гаранция за създадените законодателни условия за осъществяване на специалните грижи и защитата на децата. Възможно и належащо е усъвършенстването на тази защита чрез осъществяване на законодателни промени в СК, ЗЗДт, ЗЗДН и други. От значение е и да се ангажира вниманието на неправителствени правозащитни организации, на средства за масова информация и на цялото общество, за подпомагане работата на съда и гарантиране закрилата на децата. ПС